

САВЈЕТОВАЊЕ ПОВОДОМ 40-ГОДИШЊИЦЕ ФОЧАНСКИХ ПРОПИСА

Расим Хурем

О УОПШТАВАЊУ НЕКИХ ИСКУСТАВА НАРОДНООСЛОБО- ДИЛАЧКОГ ПОКРЕТА И НАРОДНООСЛОБОДИЛАЧКЕ БОРБЕ ВРШЕНОМ У ТОКУ ФОЧАНСКОГ ПЕРИОДА НОБ-а*)

У току народноослободилачког рата у неким крајевима Југославије, у одређено вријеме, постојале су повеће слободне територије на којим је, по правилу, боравило и руководство НОП-а Југославије. Постојање тих слободних територија изражавало је не само моћ партизанских снага, него и домет у развоју народноослободилачког покрета и народноослободилачке борбе. Ослобођена територија и вријеме њеног постојања, као и домет у развоју рата и револуције што су га та територија и то вријеме изражавали, кондензовани су у одређеном имену, у одређеном појму, као што су: ужичка република, дурмиторска партизанска република, фочански период (фочанска република), бихаћка република итд. Та имена, ти појмови се често разумијевају и као етапе у развоју народноослободилачке борбе народа и народности Југославије.

О овим етапама, односно о разним елементима развоја народноослободилачког покрета у току тих етапа, односно о развоју народноослободилачког покрета на дотичним територијама у датом времену доста је писано. Томе су посвећивани и посебни симпозији:

1. Научни скуп на тему Прво засједање АВНОЈ-а, одржан у Бихаћу 4—6. октобра 1966;

2. Научни скуп »Дурмиторска партизанска република 1941—1942«, одржан у Жабљаку 24—26. августа 1977;

3. Научни скуп »Ужичка република« одржан на Златибору 12—14. октобра 1977;

4. Округли сто »40 година Фочанских прописа«, коме ми овдје присуствујемо.

Публиковани су зборници радова који су изложени на овим научним скуповима. Надам се да ће и научни материјал с овог округлог стола бити објављен.

*) Реферат који је аутор поднио на Округлом столу »40 година Фочанских прописа«, одржаном у Фочи 15—16. октобра 1982.

Наводим неке важније радове који су у цјелости или једним дијелом посвећени анализи тока и домета развоја НОП-а и НОБ-е народа и народности Југославије у датом временском периоду и који дају историјску оцјену тог домета развоја.¹⁾

Интересантно је питање шта у дијалектичком реду ствари значи тзв. фочански период. Може се поставити и питање да ли тај период има своје посебно значење у смислу у ком ја овдје говорим, или је, можда, значење фочанског периода садржано у значењу дурмиторске партизанске републике, с којом он има временску коинциденцију.

На ово питање, које је доста сложено, није једноставно одговорити, али мислим да је вријеме да се на то питање покуша одговорити.

Настанак Фочанских прописа, Фочански прописи као правни документат и значење Фочанских прописа у свеукупној изградњи народне власти је у уској вези с цјелокупним процесом развоја НОР-а и револуције у Југославији, односно дио је тог процеса. Тај процес је у фочанском периоду био веома динамичан. Стога је научна расправа о фочанским прописима могућа ако се и битни елементи тог процеса научно ситуирају. Желио бих да из оквира богате и разноврсне проблематике тог периода »потегнем«¹⁾ питање прожимања и обогаћивања искустава НОП-а и НОБ-е током устаничке 1941—1942. године. То питање се састоји у слиједећем:

1. Шта су дотадања искуства народноослободилачке борбе у другим крајевима Југославије, нарочито у оним крајевима у којима је боравио Врховни штаб (Србија, Санџак), тј. искуства

¹⁾ Др Ђуро Вујовић, *Конституисање политичке платформе народноослободилачког покрета у Југославији 1941—1945*. Научни скуп »Ослободилачка борба народа Југославије као општенародни рат и социјалистичка револуција«, Љубљана 1972. (рукопис); Перо Морача, *Процес конституисања политичке платформе КПЈ у ослободилачком рату и револуцији*, у: *Политички живот Југославије 1941—1945*. Зборник радова, Београд 1973; Мирко Поповић, *Тито и Ужичка република*, у: *Ужичка република*, 1, Београд 1978; П. Морача, *Улога Ужичке републике у народноослободилачкој борби народа Југославије*, на истом мјесту; Мишо Лековић, *Неки проблеми руковођења Централног комитета КПЈ и Врховног штаба НОПОЈ у 1941. години*, на истом мјесту; Др Гојко Миљанић, *Место Дурмиторске партизанске републике у стратегији руководства народноослободилачког покрета 1942. године*, у: *Дурмиторска партизанска република — Материјали са научног скупа одржаног у Жабљаку 24, 25. и 26. августа 1977. године*, Титоград 1979; П. Морача, *Вријеме Дурмиторске партизанске републике*, на истом мјесту; Др Венцеслав Глишић, *Повлачење партизанских јединица из Србије крајем 1941. године са посебним освртом на последице тог повлачења на Ужичку и Дурмиторску републику*, на истом мјесту; Др Владимир Бакарић, *О улози и мјесту »Бихаћке републике«¹⁾ у народноослободилачкој борби и револуцији народа Југославије*, у: *Прво засједање Антифашистичког вијећа народног ослобођења Југославије — Зборник радова научног скупа Бихаћ, 4—6. 10. 1966*, Бихаћ 1967.

која су Врховни штаб и кадрови и јединице у његовој близини донијели са собом у Босну и Херцеговину, значила за даљњи развој народноослободилачког покрета и народноослободилачке борбе у Босни и Херцеговини, и

2. Шта су дотадања искуства народноослободилачке борбе у Босни и Херцеговини значила у обогаћивању општејугославенских искустава у вођењу народноослободилачке борбе.

Временски узето, та »размјена« искустава се вршила крајем 1941. и током првих 4—5 мјесеци 1942, што значи углавном у току тзв. фочанског периода НОБ-а. Треба имати у виду да се у то вријеме под утицајем устанка одвијало раније започето пре-стројавање друштвених и политичких снага у земљи и да је, с тим у вези, дошло до значајне еволуције у политици и стратегији КПЈ у народноослободилачкој борби.²⁾

О питању обогаћивања југословенских искустава у вођењу народноослободилачке борбе досад није посебно писано. У историографској литератури, у оквиру других садржаја, само фрагментарно и несистематично помињано је позитивно искуство из других крајева Југославије, које је кориштено на тлу Босне и Херцеговине. Дотадање босанскохерцеговачко искуство, као дио југославенског искуства у вођењу народноослободилачке борбе, колико је мени познато, мало гдје се помиње. Занимљиво је, нпр. да се може прочитати да су у Фочанске прописе унесена искуства стечена у стварању и раду НОО у западној Србији и искуства из рада народне власти у дурмиторском крају у Црној Гори, што је сасвим тачно, али на том мјесту се уопште не помињу искуства из рада НОО у Босни и Херцеговини³⁾, за која вјерујем да су бар једним својим дијелом партиципирала у настанку Фочанских прописа. Овај примјер наводим највише због тога што је овај наш скуп посвећен Фочанским прописима.

Ако »потезем« питање прожимања и обогаћивања искустава народноослободилачког покрета и народноослободилачке борбе у Југославији, дужан сам да разради тог питања дам властити допринос.

Тај мој допринос може да буде само скроман, без амбиције да нешто ријеша.

²⁾ Види: Др Ђ. Вујовић, н. чл.; Војмир Кљаковић, *О елементима социјалистичке револуције у ослободилачком рату народа Југославије*, у: *Ослободилачка борба народа Југославије као општенародни рат и социјалистичка револуција*, 1 књига, Београд 1977; М. Лековић, *Мере Централног комитета КПЈ у првој половини 1942. године против левог скретања у политици КПЈ*, на истом мјесту, 2 књига, Београд 1977; П. Морача, *Процес конституисања политичке платформе КПЈ у ослободилачком рату и револуцији*; Исти, *Вријеме Дурмиторске партизанске републике*.

³⁾ Види: П. Морача, *Вријеме Дурмиторске партизанске републике*, 21.

Осврнућу се на питање става према сељаштву, питање које је у фочанском периоду било врло актуелно, и то са становишта конституисања политичке платформе народноослободилачког покрета и са становишта стратегије руководства НОП-а.

Актуелност питања сељаштва у реченом периоду има два основна извора:

1. Процес друштвено-политичке диференцијације у Југославији, који се одвијао под утицајем устанка под водством КПЈ, дошао је крајем јесени 1941. до тачке када грађанске политичке снаге, углавном оне прозападно оријентисане, више нису могле да толеришу оружану народноослободилачку борбу, зато што је та борба, с обзиром на друштвене и политичке снаге које су јој стајале на челу, имала своје друштвене импликације и што је као таква стварала предуслове за измјену друштвених односа. У настојању да спријече тај револуционарни процес, ове снаге, дотад нејединствене, постепено се уједињују на платформи борбе против НОП-а и против КПЈ као његовог политичког вође. За руководство НОП-а, које је дотад увидјело да врхове грађанских странака, а и Д. Михаиловића не може придобити за заједничку борбу против окупатора, постало је јасно да режими М. Недића и А. Павелића, који нису успјели да створе ширу политичку основу, нису најопаснији непријатељи НОР-а и револуције, него да су то снаге које је политички изражавао, на једној страни четнички покрет Д. Михаиловића и, на другој страни Хрватска сељачка странка. Познато је да су се Д. Михаиловић и круг око В. Мачека, у име »биолошког очувања народа«, залагали за политику чекања и мислили да борбу против окупатора треба повести »у одсудном часу«. Та политика је била усмјерена првенствено према селу и сељаштву. Југославија је у то вријеме била превасходно сељачка земља, а осим тога партизански рат, с обзиром на своју природу, могао је да има своју основну базу управо на селу. Зато је руководство НОП-а оцијенило да оно треба да се активно односи према процесу друштвене и политичке диференцијације, да руководи тим процесом и да ствара и учвршћује радничко-сељачко језгро у народноослободилачком фронту. Практично, руководство НОП-а је чинило напор да сељаштво у Србији, нарочито ситно и средње, као и српско сељаштво у Босни и Херцеговини, које је чинило већину у устанку, чвршће веже за народноослободилачки покрет и онемогући придобијање тог сељаштва за четнички покрет Д. Михаиловића. Што се тиче Хрватске, гдје је текао процес постепене диференцијације у ХСС-у, руководство НОП-а је инсистирало да се у циљу успјешне мобилизације за народноослободилачку борбу више него дотад иде на село и да се та мобилизација не ограничава само на градове;

2. Устаници у Босни и Херцеговини били су у највећем броју сељаци. Та чињеница, с обзиром на идејне и политичке тра-

диције и с обзиром на прилике које су у то вријеме владале у Босни и Херцеговини, донекле је отежавала чвршће везивање устаника за народноослободилачки покрет. Па ипак, руководство НОП-а је оцијенило да се с тим сељаштвом мора рачунати као с основном војничком снагом у НОР-у и револуцији, тим прије што дотадањи напори да се у партизанске одреде мобилише већи број радника из средњобосанског и тузланског рударско-индустриског базена нису дали задовољавајуће резултате.

У Фочи је, 25. фебруара 1942, одржано Савјетовање коме је, поред Ј. Броза Тита присуствовало преко 100 партијских руководиоца. С обзиром на дотад стечена искуства у руковођењу устанком и народноослободилачком борбом, на Савјетовању је расправљано и питање улоге сељаштва у народноослободилачкој борби. Утврђено је да је улога сељаштва у народноослободилачкој борби пресудна и да онај ко придобије сељачке масе на своју страну има изгледе да у тој борби побиди. Према оцјени тог савјетовања, што се може закључити на основу »Упутства« Покрајинског комитета КПЈ за Босну и Херцеговину окружним комитетима КПЈ у Босанској крајини, КПЈ у Босни и Херцеговини, гдје су већину устаника чинили сељаци, није још успјела да руковођење борбом узме чврсто у своје руке. То је, према оцјени Покрајинског комитета, имало тешке посљедице за народноослободилачку борбу, нарочито у источној Босни. Четници Д. Михаиловића су користили те слабости у руковођењу народноослободилачком борбом. Полазећи од оцјене о четништву, која је дата и на Савјетовању у Фочи, сматрало се да се против четника треба борити и војнички и политички. Четничке организационе центре треба разбити, четничке старјешине физички истребити, а борце сељаке који заиста прихватају народноослободилачку борбу треба одвојити од четника и четничког утицаја и сврстати их у партизанске или народноослободилачке добровољачке одреде. С тим у вези заузет је став да кулаке треба политички изоловати као сараднике окупатора, а сеоску сиротињу, ситно и средње сељаштво чврсто везати за народноослободилачки покрет на бази савеза радника и сељака. Кадрови КПЈ мора да се поставе према сељаштву као истински тумач његових интереса. Руковођење сељачким масама у народноослободилачкој борби »не смије бити демагошко, као што је то досад често било...«⁴⁾

Овај закључак, овај став према сељаштву је резултат анализе тока устанка у свим крајевима Југославије. Тај став је, као што је познато, снажно утицао на даљњи ток народноослободилачког рата и револуције у Југославији.

⁴⁾ Архив Савеза комуниста Босне и Херцеговине, том III, књ. 2, Сарајево 1953, 73—77.